

378
Б90

1818

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

БУКАЧ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

УДК 378.14..78

100310065

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ /НА МАТЕРІАЛІ
СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК/

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ - 1999

ДИСЕРТАЦІЯ є вжив:

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий консультант-доктор філософських наук, професор, дійсний член АПН України **Зязун Іван Андрійович**, Інституту педагогіки і психології професійної освіти, директор.

Офіційні опоненти: -доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України, **Максиманко Сергій Дмитрович**, Інституту психології імені Г.С.Костюка, директор.

-доктор педагогічних наук, професор, **Сагач Галина Михайлівна**, Київський університет імені Т.Г.Шевченка, професор кафедри логіки;

-доктор педагогічних наук, професор, **Ростовський Олександр Якович**, Ніжинський педагогічний університет імені М.В.Гоголя, декан музично-педагогічного факультету.

Провідна установа: -Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України, м.Вінниця.

Захист відбудеться «18» 11 1999 р. о «14:30» годині.
На засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано « » _____ 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. Рудницька

Рудницька О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження

Націленість процесів оновлення суспільства на те, щоб зробити людину метою, а не лише засобом культуротворчого процесу, обумовило необхідність всебічного розвитку особистісних якостей педагога, завдяки яким уможливується активізація впливу його діяльності на духовний розвиток суспільства, здійснюваного з урахуванням принципів гуманізації та гармонізації всіх сфер виховної роботи.

У зв'язку з цим все більшого значення набуває культурологічний аспект підготовки майбутніх вчителів. Поряд з традиційними підходами до формування педагогічної культури значна увага має приділятися розвитку духовної сфери педагога, основними критеріями якої є культура мислення, почуттів, гуманна поведінка особистості. Духовна культура є необхідним складником педагогічної культури вчителя, його загальнонаукової та професійної підготовки. Це дає підстави розглядати проблему формування педагогічної культури вчителя як вузлову.

Специфіка педагогічної культури вчителя музики полягає в тому, що крім особистісної та загальнопедагогічної культури він має за-своїти об'ємний пласт музичної культури, майстерно оволодіти музичним інструментом, голосом, мистецтвом диригування. Провідним завданням вчителя музики є духовне виховання дитини засобами музичного мистецтва, яке успішно забезпечується за умови безпосереднього впливу на дитячу душу, на естетичні смаки, почуття та ідеали дитини. Впливаючи на емоційну сферу та внутрішній світ учня, твори мистецтва позначаються на його настрої, спрямовують творчу діяльність. Вирішальну роль у цьому відіграє практична підготовка вчителя музики, побудована на міцному теоретичному фундаменті психолого-педагогічного та музикознавчого аспектів.

Практика предметного навчання, що склалася в педагогічних навчальних закладах, в тому числі і на музично-педагогічних факультетах, відбиває об'єктивну необхідність диференціації соціально-педагогічного знання, сприяє поглибленню професійної підготовки педагогів. Але поряд з процесом диференціації повинен здійснюватися і процес інтеграції знань і навичок, а головне, світоглядних,

культурологічних якостей майбутніх педагогів. Інтегративну, системоутворювальну функцію покликана виконувати методика музичного виховання в широкому її розумінні, яка, на жаль, звужена до потреб уроку музики.

Уведення системи спеціальних практик, що включає такі види практичної діяльності студентів, як лекторсько-виконавська, концертмейстерська, вокальна, диригентсько-хорова, виховна і навчально-виховна практики, принципово змінює науковий і технологічний статус системи музичних дисциплін, в тому числі і методики музичного виховання учнів та можливості використання відповідних знань в системі урочної, позакласної та позашкільної соціально-педагогічної діяльності вчителя-музиканта.

Рационально організована педагогічна практика, що включає цілісний цикл практичної підготовки спеціаліста, має стати засобом формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики як передумова духовного розвитку особистості учня. Повний цикл педагогічної практики являє собою сукупність різних видів практики, організованої спеціальними кафедрами музично-педагогічного факультету, метою яких є вироблення професійних вмінь та навичок, необхідних для майбутньої професійно-педагогічної діяльності. В дисертації вводиться поняття "спеціальна практика", суть якого відображає специфіку певного виду діяльності студентів, організованою кафедрою педагогіки чи музичною кафедрою. Педагогічні аспекти спеціальних практик забезпечують вихідні кафедри педагогіки, а фахові - музичні кафедри. Таким чином, система спеціальних практик як різновидів педагогічної практики спрямована на формування як спеціальних фахових, так і загальнопедагогічних вмінь та навичок. Відмінною рисою системи спеціальних практик є більш активне залучення викладачів музичних кафедр до процесу практичної підготовки майбутнього вчителя музики.

З позиції сказаного нині є актуальним питання розробки нових видів практики, починаючи з молодших курсів. Якщо окремі види практики більш-менш розроблені /навчально-виховна практика на IV - V курсах/ , то цього не можна сказати про практику на I-III курсах. Практична робота на молодших курсах переважно пасивна, має споглядацький характер, тому залучення студентів до активних форм прак-

тичної діяльності та інтенсифікація їх спілкування з учнями сприятиме педагогічному і професійному становленню майбутніх вчителів.

У нових соціально-економічних умовах об'єктивно зростає значення наукових розробок, що впливають на системну упорядкованість освітніх процесів, а також створюють можливість їх прогностичного моделювання і успішного управління ними. Так, у працях В.І.Бондаря, Н.В.Кузьміної, О.Г.Мороза, В.О.Сластьоніна, В.А.Семиченко та інших розкрито шляхи підвищення ефективності реального педагогічного процесу за умов забезпечення його цілісності. Цілісне розуміння освітньої сфери та її підсистем має значення для розв'язання складного комплексу проблем безперервного практичного навчання в умовах вищого педагогічного закладу. Розробляючи концепцію дослідження, ми звернулися до праць учених, які вивчали проблеми формування окремих компонентів педагогічної культури вчителя /Т.Ф.Білоусова, Є.В.Бондаревська, О.Б.Гармаш, Т.В.Іванова, О.П.Рудницька, Н.В.Чепелева та ін./; обґрунтували методологію та апарат дослідження у музичній педагогіці /О.О.Апраксіна, Г.М.Падалка, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька та ін./; розробляли нові концепції практичного навчання в умовах вищих навчальних закладів /О.А.Абдулліна, В.І.Журавльов, К.М.Щербина та ін. /.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена: об'єктивними потребами реформування системи вищої освіти у нових соціально-економічних умовах; необхідністю теоретико-методологічного обґрунтування безперервного практичного навчання як засобу формування спеціальних вмінь та навичок музично-педагогічного профелю; необхідністю визначати форми і методи організації практичного навчання студентів їх підготовки як вчителя музиканта; об'єктивними потребами виховання духовної, творчої особистості вчителя музики, яка володіє високим рівнем педагогічної культури.

Теоретичне і практичне вивчення проблеми дозволяє сформулювати провідну ідею дослідження - безперервність поетапного формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики, реалізація якої потребує в сучасних соціально-економічних умовах обґрунтування нових підходів до визначення змісту, форм і методів організації практичної підготовки кваліфікованих фахівців у галузі музичної культури.

Актуальність та необхідність теоретичного і практичного опрацювання проблеми зумовили вибір теми дисертації "Формування педагогічної культури вчителя музики у процесі професійної підготовки (на матеріалі спеціальних практик).

Об'єкт дослідження - процес формування педагогічної культури вчителя музики.

Предмет дослідження - професійно орієнтована практична підготовка студентів як засіб формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Мета дослідження - розроблення і обґрунтування системи професійно орієнтованої практичної підготовки студентів музично-педагогічних факультетів, спрямованої на формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Концепція дослідження. Ефективність процесу формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики залежить від того, наскільки форми практичного навчання за змістом наближені до майбутньої професійної діяльності. Складність і своєрідність цього процесу полягають в тому, що професійно-педагогічна діяльність вчителя музики характеризується багатогранністю, яка потребує різноманітних форм практичної підготовки. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики в процесі практичної підготовки є ефективним за умови реалізації таких принципів: гуманізація, неперервність практичного навчання, цілеспрямованість, послідовність, висока результативність кожного виду спеціальних практик, врахування індивідуальних особливостей студентів.

Концепція наближення змісту і форм практичного навчання до майбутньої професійної діяльності враховує основні положення сучасної філософії освіти і побудована на базі діяльнісного та системного підходів.

Головна ідея і основні положення концепції зосереджені у загальній гіпотезі дослідження, яка ґрунтується на припущенні про залежність формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики від змісту, форм і методів запропонованого комплексу спеціальних практик.

Загальна гіпотеза конкретизована у ряді часткових гіпотез:

- реалізація нової структури практичної підготовки студентів, компонентами якої є різновиди спеціальних практик з використанням активних форм практичної діяльності студентів, починаючи з першого курсу, сприятиме підвищенню ефективності формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики;

- основні компоненти педагогічної культури майбутнього вчителя музики будуть успішно формуватися за умови реалізації в системі спеціальних практик неперервності, поступності, послідовності та цілеспрямованості форм і змісту принципів практичної діяльності студентів;

- якість професійної підготовки майбутніх вчителів музики та рівень сформованості їх педагогічної культури залежать від узгодженості розвитку інтелектуальної та емоційної сфер студентів у процесі реалізації ними основних компонентів професійно-педагогічної діяльності під час педагогічної практики.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, концепції та гіпотези визначено основні завдання дослідження:

1.Виявити особливості культуросвітнього розвитку вчителя на різних етапах становлення українського суспільства.

2.Розробити концепцію практичного навчання, наближеного до змісту майбутньої професійної діяльності.

3.Розробити і обґрунтувати структуру професійно-педагогічної діяльності та визначити сутність поняття "педагогічна культура вчителя музики" як основи цілеспрямованого формування його педагогічної культури.

4.Розробити систему спеціальних практик придатну для залучення студентів до активної безперервної професійно-педагогічної діяльності у школі.

5.Виявити та обґрунтувати умови ефективної організації практики як засобу формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

6.Експериментально перевірити на ефективність систему практичного навчання студентів музично-педагогічних факультетів в умовах вузу та загальноосвітньої школи.

Загальна методологія дослідження базується на принципах професійно-діяльнісного підходу, який є основою культуротворення; основних положеннях системного підходу як методології пізнання педагогічних фактів, явищ, процесів; на прагматичному підході як засобу набуття здатності виконувати дію, що виробляється в процесі послідовного і цілеспрямованого тренування; комплексному підході до проблем навчання, виховання та розвитку людини; теорії особистості та особливостей її розвитку в процесі виробничої діяльності.

Теоретичну основу дослідження складають положення та висновки, що стосуються:

- природи культури /Г.С.Батишев, Є.К.Бистрицький, В.Я.Вільчинський, М.С.Каган, Е.Р.Маркорян, В.М.Межуев, Г.С.Сковорода, М.Ф.Тарасенко та ін./;

- формування окремих компонентів педагогічної культури /Т.Ф.Вілоусова, Є.В.Бондаревська, О.Б.Гармаш, Т.В.Іванова, О.П.Рудницька/;

- взаємозв'язку та взаємозалежності емоційної та свідомої сфер у культуротворчих процесах /Л.С.Виготський, В.І.Войтко, П.Я.Гальперін, О.Г.Ковальов, О.М.Леонтьєв, О.Р.Лурія, В.О.Моляко, І.П.Павлов, В.П.Симонов, Б.М.Теплов та ін./;

- сутності педагогічної культури з точки зору діяльнісного підходу /Г.О.Балл, М.І.Дьяченко, І.А.Зязюн, М.І.Кияшенко, А.Б.Щербо та ін. /;

- впливу музичних творів на формування педагогічної культури /О.О.Апраксина, Г.М. Падалка, О.Я.Ростовський. О.П.Рудницька, Л.О. Хлебнікова, Т.В.Нагорних та ін./;

- особистості та її розвитку в процесі діяльності/М.І.Болдирев, В.І.Бондар, О.Г.Мороз, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, В.О.Сухомлинський, та ін./;

- результатів експериментальних пошуків у галузі практичного навчання студентів в умовах школи /О.А.Абдулліна, В.І.Журавльов, Н.Ф.Смірнова, К.М.Щербина та ін./.

Дослідження проводилось протягом 1985 - 1998 рр. та охоплювало кілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На аналітико-констатуючому етапі / 1985-1988 рр./ здійснювався аналіз сучасного стану педагогічної освіти в Україні; вивчався вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки висококваліфікованих вчителів музики; аналізувалася навчально-методична документація вищих педагогічних закладів відповідного профілю, психолого-педагогічна література, наукові праці із суміжних галузей знань: філософії, соціології, мистецтвознавства, фізіології; вивчався і узагальнювався досвід вузів щодо організації і проведення педагогічної практики, її вплив на культурний розвиток майбутніх вчителів музики; виявлялась специфіка організації практичного навчання на музично-педагогічних факультетах педагогічних вузів; розкрита

сутність базових понять: педагогічна культура, педагогічна діяльність, педагогічна практика, спеціальна практика тощо.

На аналітико-пошуковому етапі /1988-1991 рр./ сформульовано гіпотезу, мету та визначено завдання дослідження, розроблено концепцію та визначено методологічні основи формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики у процесі практичного навчання; теоретично обґрунтовано та розроблено модель професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики під час практичного навчання; розроблено програму і методику дослідження та визначено його експериментальну базу; обґрунтовано кількісний та якісний склад учасників експериментальної роботи.

На формулюючому етапі /1991-1996 рр./ здійснено експериментальну перевірку гіпотез, концептуальних положень дослідження, зокрема, була проведена експериментальна перевірка запропонованих спеціальних практик на музично-педагогічних факультетах; науково обґрунтовано структуру та зміст неперервного практичного навчання; впроваджено нову структуру практичного навчання на музично-педагогічних факультетах; експериментально перевірено вплив методики наскрізного практичного навчання на формування педагогічної культури студентів музично-педагогічного факультету.

На узагальнюючому етапі / 1996-1998 рр./ здійснено обробку і систематизацію одержаних даних, узагальнено результати експерименту, сформульовано положення, загальні висновки і рекомендації. Визначено перспективи подальшого дослідження проблеми.

Одержані результати впроваджено в навчальний процес вищих педагогічних закладів України. Підготовлено та видано монографію, навчальний посібник, методичні рекомендації та статті з питань формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Методи дослідження. На різних етапах дослідження було використано комплекс взаємодоповнюючих методів, зокрема:

- теоретичні - аналіз, класифікація та систематизація теоретичних і експериментальних даних, порівняльний аналіз, моделювання діяльності майбутнього вчителя музики, узагальнення незалежних характеристик;

- емпіричні - пряме і опосередковане спостереження, бесіди, анкетування, рейтинг, тестування, самооцінка, експертні оцінки, узагальнення педагогічного досвіду, вивчення результатів навчаль-

ної та виробничої діяльності майбутніх вчителів музики; педагогічний експеримент та методи обробки результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилась на базі Вінницького, Кіровоградського та Південноукраїнського педагогічних університетів. В експериментальній роботі брали участь 446 студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних інститутів, 123 викладачі спеціальних дисциплін, 36 вчителів музики та понад 1,5 тис. учнів загальноосвітніх шкіл.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що :

- вперше поставлено і розв'язано проблему впливу спеціальної практичної підготовки на формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики;

- на основі вивчення та теоретичного аналізу праць з педагогіки, психології, а також передового педагогічного досвіду роботи вчителів музики розроблено модель професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики;

- доведено, що системоутворюючим компонентом моделі професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики є особистість учня;

- теоретично обґрунтовані критерії і показники рівнів сформованості педагогічної культури майбутнього вчителя музики;

- визначено умови впровадження на музично-педагогічних факультетах системи спеціальних практик, що активізує процес формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у:

- виявленні особливостей впливу культури на розвиток педагогічної освіти України на різних історичних етапах її становлення та визначенні місця практичних форм навчання у системі підготовки педагогів;

- розкритті специфіки формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики як результату спеціально організованої практичної діяльності, спрямованої на набуття професійно-педагогічних умінь і навичок;

- розробленні системи практичного навчання майбутніх вчителів музики на музично-педагогічних факультетах;

- обґрунтуванні доцільних варіантів моделі професійної діяльності майбутнього вчителя музики.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що:

- розкрито види спеціальних практик, організація яких підвищує ефективність формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики;
- розроблено нову структуру практичного навчання, яка може використовуватися в умовах музично-педагогічних факультетів вищих педагогічних закладів;
- запропоновано нові програми практичного навчання з їх орієнтацією на педагогічну, професійну, та культурологічну підготовку майбутнього вчителя музики;
- обґрунтовано модель професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, яка може використовуватися в системі підготовки і підвищення кваліфікації педагогів-музикантів;
- підготовлено монографію, навчальний посібник, методичні рекомендації, що стануть корисними як для викладачів вузів, майбутніх вчителів музики, методистів, так і для працюючих вчителів музики.

Основні результати дослідження впроваджено у навчальний процес Вінницького, Кіровоградського та Одеського вищих педагогічних закладів освіти / довідка № 11 від 15.05.97 про впровадження результатів дослідження у Вінницькому державному педагогічному університеті; довідка №8 від 03.04.97 про впровадження результатів дослідження у Кіровоградському державному педагогічному університеті; довідка №.12. від 10.05.97 про впровадження результатів дослідження у Південноукраїнському педагогічному університеті імені К.Д.Ушинського, (м. Одеса).

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів полягає у самостійному розробленні концепції дослідження, теоретичному обґрунтуванні її основних ідей і положень, використання яких дало можливість трактувати педагогічну практику як засіб інтегрованого застосування психолого-педагогічних, культурологічних та фахових знань і вмінь; виявленні особливостей змісту, форм і методів практичної підготовки студентів музично-педагогічних факультетів до професійно-педагогічної діяльності; обґрунтуванні компонентів професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики та розробленні її моделі; визначенні принципів практичного втілення моделі, програм і методики експериментального навчання студен-

тів у базових школах під час педагогічної практики; безпосередній участі автора в організації та проведенні експерименту.

На захист вносяться:

1. Положення про те, що основою педагогічної культури майбутнього вчителя музики є готовність студента до професійно-педагогічної діяльності, яка проявляється в умінні інтегровано застосовувати сукупність елементів соціальної культури і творчо переносити їх в умови шкільної практики.

2. Висновки про те, що надійним засобом формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики виступають спеціальні практики, які в сукупності становлять систему змісту форм і методів неперервної, (починаючи з 1 курсу), підготовки студентів до професійної діяльності як спеціалістів у галузі музично-естетичної культури, що формується поетапно.

3. Концепція практичного навчання, максимально наближеного до змісту і форм роботи майбутнього вчителя музики як носія загальної, педагогічної та музично-естетичної культури.

4. Теоретично обгрунтована та експериментально перевірена модель професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, що виступає полігональною структурою організації цілеспрямованого формування його педагогічної культури.

Вірогідність та аргументованість отриманих результатів дослідження забезпечується методологічною обгрунтованістю його вихідних положень, використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження відповідно до мети, гіпотези та завдань; послідовним використанням принципів розвитку, системності, а також професійно-діяльнісного, інформаційного та прагматичного підходів; впровадженням системи спеціальних практик, вивченням передового педагогічного досвіду, аналізом значної кількості показників та ознак вияву рівнів сформованості педагогічної культури, поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних даних, а також позитивними і стабільними результатами впровадження розробленої системи практичного навчання студентів.

Апробація результатів дисертації.

Основні теоретичні положення і результати дослідження доповідались дисертантом на всеукраїнських та міжрегіональних науково-

практичних конференціях і семінарах / Кривий Ріг - 1992; Київ - 1993; Умань - 1993; Київ - 1995; Херсон - 1995; Київ - Херсон - 1997 /.

Публікації.

Всього автором опубліковано 20 наукових та науково-методичних одноосібних праць, загальним обсягом 33,3 друкованих аркушів. Серед них одна одноосібна монографія, одноосібний навчальний посібник для студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних інститутів, 6 методичних розробок і рекомендацій, 19 наукових статей.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (342 найменувань, з них 21 іноземними мовами). Робота містить 7 малюнків та 22 таблиці. Загальний обсяг дисертації 390 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, викладені провідні концептуальні положення, подані загальна і часткові гіпотези, розкрита наукова новизна, теоретична та практична значимість, сформульовані основні положення, що виносяться на захист, відображена апробація та впровадження здобутих результатів у вузівську практику.

У першому розділі - "Соціально-історичні передумови формування культури вчителя" розкрито становлення і розвиток духовної сфери майбутнього вчителя у навчальних закладах України.

Доба, в яку визрівали передумови інтенсифікації культуротворчих та освітніх процесів, обіймає великий історичний період і охоплює різні навчальні заклади - Острозьку колегію, Києво-могилянську академію, університети, інститути, гімназії, ліцеї, у яких завжди зберігалась гуманітарна спрямованість навчання та виховання. Основною ідеєю, на якій ґрунтувалися освітні процеси в той час, була теза про те, що природа вище науки, тому головним завданням виховання вважався розвиток природних нахилів і здібностей людини. Природа і людина розглядалися в єдності, а тому гуманітарні, природничі дисципліни та музика вивчалися в єдиному

комплексі, як неодмінні компоненти цілеспрямованого педагогічного впливу на духовний розвиток особистості, на усвідомлення нею навколишнього світу та свого місця в ньому. На підставі історико-педагогічного аналізу визначаються провідні принципи використання елементів культури у педагогічному процесі; простежується їх розвиток у контексті сучасних концепцій розвитку культури, її впливу на теоретичну і практичну підготовку студентів; розглядається зміст та структурні елементи культури, що мають найбільшу питому вагу в галузі освіти, та доводиться доцільність культурологічного аспекту розвитку професійно необхідних якостей особистості майбутнього вчителя.

У дослідженні визначено і сформульовано такі історично встановлені традиції вищої педагогічної освіти, які уявляються плідними для нашого сьогодення: орієнтація на духовний розвиток особистості; формування засобами практичного навчання гуманістичної позиції вчителя; використання в педагогічній практиці основних різновидів музичного мистецтва; вивчення національних скарбів на тлі досягнень світової культури.

В середині XIX ст. потребу суспільства у молодих фахівцях вже не могла задовольнити застаріла система підготовки, побудована на високих на той час теоретичних засадах. Пошук прогресивних форм виховання молодих кадрів призвів до того, що у вищих навчальних закладах поступово вводиться виробниче навчання. Найбільш активно виробничий підхід до змісту і форм організації навчального процесу розробляється у провідних західноєвропейських університетах. З часом, активно практичні форми навчання починають використовуватися у вітчизняних вищих навчальних закладах. На загальному фоні теоретичного навчання, його здійснення широко впроваджується в практичні форми в університетах України /Київський, Харківський, та Одеський/. Цьому сприяло їх тісне співробітництво з провідними західноєвропейськими університетами. Проте, відзначаючи поступовість прогресу у вирішенні питань практичного навчання студентів у нашій країні, слід констатувати, що його рівень і сьогодні потребує подальшого вдосконалення.

У процесі дослідження проблеми формування педагогічної культури вчителя, зроблено висновок, що останнім часом вона все більше привертає увагу не лише вітчизняних, а й зарубіжних вчених. Особ-

ливий інтерес до вирішення проблеми культури вчителя проявляють вчені країн Західної Європи та США. Розглядаючи складові цієї культури, західні вчені до провідної риси вчителя відносять любов до учня та турботу про його особистісний розвиток. Принцип гуманізму стає домінуючим, кладеться в основу формування культури вчителя, загальної культури суспільства.

Ч.Петтерсон, К.Роджерс, Дж.Дьюї звертають увагу на необхідність підготовки фахівців, здатних діяти не лише на основі інтелекту, але й почуттів. Успіх такої підготовки залежить від наявності особистісних якостей, які характеризують емоційні відносини між учнями та вчителями. Особистісні якості майбутнього вчителя в системі підготовки виходять на передній план, їм приділяється виняткова роль. Наявність живої зацікавленості долею учнів, потреби у спілкуванні з ним, прагнення передати свої знання, життєвий досвід дітям стають основними установками досліджень, проведених вітчизняними вченими (Т.Ф.Білоусовою, О.Б.Гармаш, Т.В.Івановою, В.О.Сухомлинським), та зарубіжними вченими (Дж.Леонард, А.Маслоу, Х.Маркет, Л.Тайлер та ін.). Вивчення їх робіт дозволило простежити стійку тенденцію у визначенні педагогічної культури вчителя з урахуванням діалектичної єдності діяльності й особистих якостей вчителя.

Д р у г и й р о з д і л - "Взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього в культурі особистості".

Зовнішнє та внутрішнє розглядаються як філософські категорії. Зовнішнє проявляє властивості предмету та розкриває його взаємодію з навколишнім середовищем. Внутрішнє спрямоване на виявлення складу, побудови структури, розкриття зв'язків між елементами явища чи предмету, що вивчається. Процес пізнання, як правило, йде від зовнішнього, що спостерігається, до внутрішнього яке можна всебічно вивчити завдяки теоретичним методам дослідження. Діяльність, яка є засобом культуротворення, стає можливою завдяки знанням, вмінням, навичкам, почуттям, емоціям, що складають сутність внутрішнього прояву існування культури, і пов'язані зі складними психічними процесами, які відбуваються у нервовій системі людини. Виходячи з цього, в дисертації особлива увага приділяється саме психічним процесам та їх зовнішнім проявам.

Психологічна наука /О.М.Леонт'єв, Л.А.Біляєва/ стверджує, що рушійною силою діяльності є потреби. Вони виступають своєрідним підсвідомим каталізатором для свідомої діяльності мозоку й тісно пов'язані з емоціями. Адже про виникнення чи задоволення потреб сигналізує певний емоційний стан. Ще не усвідомлюючи потребу, людина відчуває через почуття невдоволення та неспокій.

Процес виникнення потреб та емоцій і перетворення їх у дію найбільш яскраво простежується у музиці, де відтворюються виразні рухи людини, які несуть важливу інформацію про емоційний стан, викликаний музичним твором. При активному сприйнятті, наприклад, танцювальної музики закладений в ній емоційний стан не лише усвідомлюється інтелектуально, а й відтворюється м'язами людини. Тобто, сприймаючи емоції, закладені в музичному творі, заражаючись цими емоціями, людина відчуває потребу виразити свій емоційний стан рухами, жестами, диханням тощо. Таким чином, музичні моделі зовнішнього прояву сприяють активізації внутрішніх емоційних процесів й виникненню рухів, що є генетично вторинними відносно емоцій, закладених у музичному творі. За допомогою ж рухів, дихання, міміки, жестів фіксуються означені процеси. Емоції, закладені в музичному творі, спонукають людину до активності, до культуротворення, що засвідчує про входження емоцій до складових культури.

Належність емоцій до культури дає підставу розкрити взаємодію внутрішньої та зовнішньої форм існування культури. Емоції та інформація, сконцентровані в музичному творі, активізують потреби і емоції слухача, спонукають його до діяльності з творіння культури як кінцевого результату діяльності. Отже, емоції та творча діяльність є тими складниками, що об'єднують внутрішню та зовнішню форми існування культури особистості. Згадане вище дозволяє зробити висновок, що з точки зору вкладених емоцій, витраченої психічної енергії та інтенсивності свідомої діяльності культура є сконцентрованою емоційно-розумовою діяльністю, яка завдяки творчій активності людини дістала своє духовне чи матеріальне оформлення. Звідси стає зрозумілим, що вплив культури на особистість активізує внутрішні психічні процеси й спонукає до творчої діяльності, до культуротворення.

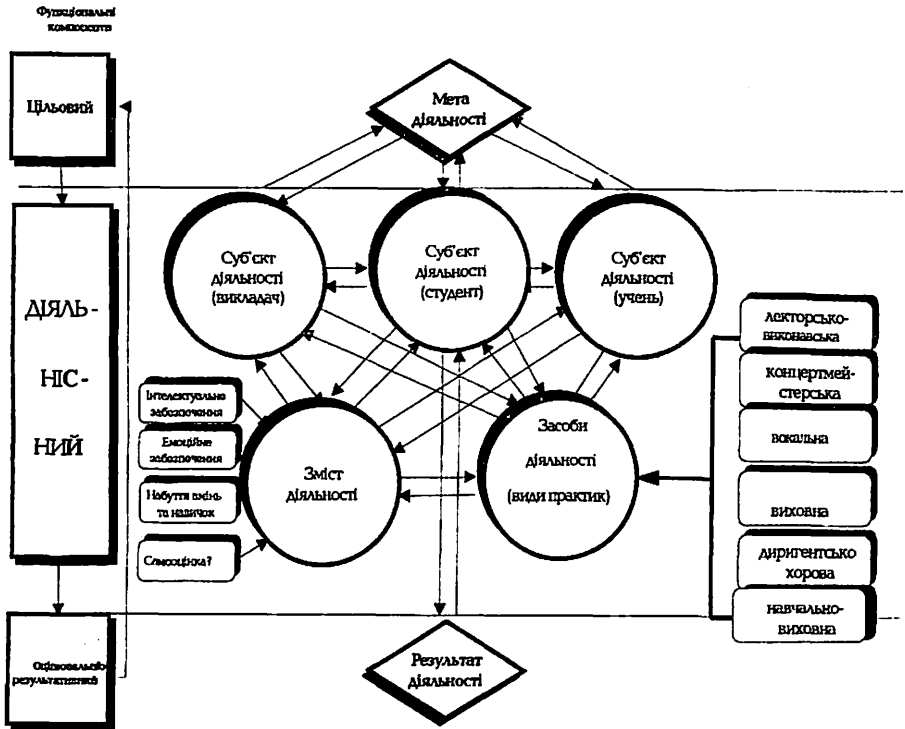
Найбільш суттєвий вплив на розвиток духовної культури вчителя музики справляє мистецтво, яке безпосередньо звертається до душі людини. Саме через

мистецтво найбільш інтенсивно формуються естетичні смаки, почуття й ідеали особистості. Мистецтво—це концентрація емоцій й думок. Твори мистецтва мають здатність не лише зберігати вкладену в них інформацію та енергію, а й передавати її іншим суб'єктам через багато років після їх створення. Інформаційне за своєю природою мистецтво виконує комунікативну функцію, спонукає людей до спілкування. Використовуючи міміку, звук, колір, форму та інше, мистецтво збуджує емоції людини. У цьому сила мистецтва і специфічність механізму його впливу. Через емоційну сферу твори мистецтва зумовлюють настрої, спрямовують діяльність, тому не дивно, що мистецтво з давніх часів вважалося основним засобом виховання духовної культури, який зумовлює творчу діяльність. У процесі творчості здійснюється перехід особистісної форми культури у педагогічну. Людина реалізує свої здібності у нових результатах діяльності, які забезпечують перехід сутнісних сил людини, її здібностей, задумів і знань із сфери духовної у предметну форму. Розкриття зв'язку між творчими процесами та емоційною і свідомою сферами особистості, а також можливість спостерігати за зовнішнім проявом творчості, дає підставу вважати творчість складовою культури. Творча діяльність — основа педагогічної культури вчителя. Творчість педагога проявляється в тому, як він будує композицію свого уроку, як знаходить контакт і вибирає необхідний стиль спілкування з учнями, як уміє організувати їх самостійну роботу, як перетворює складне у просте і зрозуміле та ін. Саме наявність елементів творчості у масовій педагогічній практиці вчителя визначається рівень його педагогічної культури.

Третій розділ — "Педагогічна практика як засіб формування педагогічної культури майбутнього вчителя". Прагнучи відповісти на запитання, що таке педагогічна культура, ми постійно наштовхуємося на взаємозв'язок культури і діяльності. Таким чином, щоб більш конкретно вести мову про функціонування культури, нам потрібно визначитись у структурі педагогічної діяльності.

Якщо діяльність має структуру: суб'єкт — об'єкт — мета — засіб — результат; то у структурі педагогічної діяльності в якості об'єкта виступає людина зі своїми потребами, інтересами, яка здатна протидіяти чи сприяти впливу суб'єкта — педагога. З цього приводу слід зазначити, що саме особливість педагогічної діяльності полягає в тому, що в ній функціонують специфічні суб'єкт — об'єктні відносини, між якими встановлюються прями і зворотні впливи. Оскільки обидві сторони активні, то такі відносини можна подати у вигляді "суб'єкт — суб'єкт". Структура підготовки вчителя музики до педагогічної діяльності включає суб'єкт — суб'єктні відносини в такій системі: викладач-студент-учень.

Модель структури підготовки майбутнього вчителя музики подана на мал.1. Запропонована модель має три основні блоки: цільовий, діяльнісний та оцінювально-результативний. Вихідним компонентом моделі є мета діяльності, яка полягає у вихованні та підготовці майбутнього педагога до виконання певних обов'язків, покладених на нього суспільством. Стосовно мети педагогічна культура виступає як засіб, який з урахуванням ціннісних мотивів діяльності та потреби в ній сприяє досягненню поставленої мети.

Мал.1. Модель структури підготовки вчителя музики до професійно-педагогічної діяльності.

Наявність у моделі трьох суб'єктів вказує на те, що поза їх взаємодією педагогічна діяльність студента неможлива, а, отже, й неможливим є формування педагогічної культури. Педагогічна культура може розвиватися лише у процесі спілкування студентів з дітьми.

Безумовно, простежити розвиток і формування всіх компонентів педагогічної культури майбутнього вчителя музики в одному дослідженні неможливо, тому основна увага приділялась професійно-педагогічній діяльності. Педагогічна культура і професійно-педагогічна діяльність-взаємопов'язані і взаємообумовлені явища. Без професійно-педагогічної діяльності не може формуватися педагогічна культура, як і без наявності педагогічної культури не може ефективно здійснюватися професійно-педагогічна діяльність. Виходячи з вищесказаного, ми приходимо до висновку, що педагогічна культура майбутнього вчителя музики - є не лише результатом його професійно-педагогічної діяльності, а й якісною характеристикою його особистісної культури. Духовно розвинутий, з сформованими педагогічними знаннями, вміннями, навичками, музично здібний студент як майбутній вчитель у процесі практичного навчання має стати готовим до перетворень особистісних якостей учнів і їх емоцій, почуттів, здібностей до творчої діяльності. Оскільки практичні форми навчання є одним із видів професійно-педагогічної діяльності, то цілеспрямована діяльність студента під час проходження педагогічної практики може виступати засобом формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Серед недоліків вузівської практики слід виділити такі:

- недостатньо активне використання форм практичного навчання, починаючи з першого курсу, розірваність чи послабленість зв'язків між суб'єктом (студент) і суб'єктом (учень), що обмежує можливості майбутнього вчителя застосовувати отримані знання на практиці;

- недостатньо розробленими, а тому примітивними є зміст і форми існуючих видів практики, які не охоплюють усього різноманіття професійно-педагогічних умінь та навичок, необхідних майбутньому вчителю для професійної діяльності. У процесі практики недостатньо приділяється уваги формуванню у майбутніх вчителів самооцінки та самоаналізу своєї діяльності; перетворенню теоретичних знань у практичні вміння та навички відбувається зі значним запізненням, що негативно позначається як на формуванні спеціаліста, так і на вихованні учнів.

Все вищенаведене засвідчує необхідність впровадження у навчальний процес вищих закладів освіти спеціальних практик з метою

ефективного формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики. Процес формування педагогічної культури відбувається більш ефективно, якщо:

- практичне навчання студентів здійснювати синхронно з їх теоретичною підготовкою. Цьому сприяють створені на факультетах центри практичної підготовки, які займаються науковою розробкою змісту практичного навчання, координацією дій кафедр, збором та обробкою інформації про стан професійної діяльності практикантів у школі;

- основним принципом реалізації практичної підготовки вчителів є неперервний характер практики з I по V курси, з введенням з першого курсу активних форм практичного навчання;

- впровадити у навчальний процес вузу таку систему практичного навчання, в якій кожний наступний вид практики є логічним продовженням попереднього, базується на вже здобутих знаннях, вміннях та навичках і має тенденцію до динамічного збільшення частки самостійної роботи студентів на кожному новому етапі навчання.

На цих засадах побудована система поетапної різнопрофільної музично - педагогічної практики, зміст, форми та методи проведення якої детально описані в дисертації.

У четвертому розділі - "Експериментально-дослідницька робота щодо формуванню педагогічної культури майбутнього вчителя музики" подаються критерії та показники сформованості педагогічної культури і розкриваються її специфічні ознаки. З урахуванням підходів до параметрів аналізу педагогічної діяльності, специфіки цілей та завдань педагогічної роботи на окремих етапах практичного навчання нами було розроблено чотири критерії сформованості педагогічної культури.

Перший з них стосувався інтелектуального забезпечення професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики, характеризував і включав такі показники:

- вміння аналізувати змістову сутність музичної мови;
- музично-педагогічну ерудицію студентів;
- наявність та вміння оперувати професійно-педагогічним словниковим запасом.

Другий критерій характеризував сформованість емоційного забезпечення професійно-педагогічної діяльності і включав такі показники:

- емоційне сприйняття музичного твору студентом;
- емоційна інтерпретація музичного твору;
- здатність впливати на емоційний стан учнів;
- наявність зовнішніх проявів емоційного стану засобами рухів, жестів, міміки, зміни інтенсивності дихання тощо.

Третій критерій, який характеризував сформованість професійно-педагогічних вмінь та навичок, включав такі показники:

- вміння здійснювати педагогічний вплив на школярів засобами музики;
- концертмейстерські вміння;
- вміння розвивати дитячий голос та слуховий апарат;
- вміння організовувати та проводити виховну роботу з дітьми;
- вміння працювати з дитячим хором колективом;
- вміння проводити уроки музики та співів.

Четвертий критерій - адекватність самооцінки включає такі показники:

- критичність ставлення до власної професійно-педагогічної роботи у школі;
- готовність до самопізнання, наявність можливості використовувати музично-педагогічний досвід;
- потреба в самовдосконаленні.

Організація роботи по формуванню педагогічної культури вимагала від нас чіткого уявлення про рівні її сформованості. Розв'язуючи це завдання з урахуванням зазначених критеріїв, що відображали найбільш характерні риси, притаманні педагогічній культурі, було виділено три рівні їх сформованості: високий, середній та низький.

Показники інтелектуального забезпечення професійно-педагогічної діяльності здобувалися з допомогою шкали вимірювання інтелектуального розвитку Д.Векслера. Модифікувавши дану шкалу до потреб завдань нашого дослідження, було отримано 5 субтестів: поінформованості, загальної тямущості, розвитку музичного слуху, словниковий та знайдення деталей, яких бракує.

Для визначення рівнів емоційного забезпечення професійно-педагогічної діяльності майбутніх вчителів музики було використано метод узагальнення незалежних характеристик, розроблений К.К.Платоновим. Сутність цього методу полягала у використанні методу самооцінки своїх емоційних станів і методу компетентних

суддів, до складу яких входили викладачі вузу, методисти, шкільний вчитель музики та однокурсники. Порівняльний аналіз результатів, отриманих за допомогою методів самооцінки і експертної оцінки уможливив вірогідність визначення рівнів емоційного забезпечення професійно-педагогічної діяльності майбутніх вчителів музики.

Важливе місце у виявленні етапу сформованості педагогічної культури майбутнього вчителя музики посідало визначення рівнів сформованості професійно-педагогічних вмінь та навичок, яке здійснювалося на матеріалах спостережень за роботою студентів-практикантів викладачами, методистами, вчителем музики. Рівні сформованості професійно-педагогічних вмінь та навичок у майбутніх вчителів музики виявлялися у процесі практичної роботи студентів у школі. Саме практика надавала найбільші можливості простежити, в якій мірі кожен студент володіє тими чи іншими вміннями та навичками.

Самооцінка - це компонент свідомості, що включає разом із знанням себе ще й оцінку своєї обдарованості, моральних якостей та вчинків. Студент не може оцінювати себе поза професійно-педагогічною діяльністю, тому чим вимогливіше він підходив до оцінки своєї діяльності, тим вагомішу роль, за інших рівних умов, він міг відігравати у суспільному житті.

У процесі діагностичного експерименту й аналізу стану сформованості педагогічної культури до початку експериментального навчання були отримані дані, які засвідчують, що значна частина майбутніх вчителів музики /48,5% - низький рівень/ потребує підвищення своєї педагогічної культури.

Метою формуючого експерименту було забезпечення високого та середнього рівнів сформованості педагогічної культури. Для досягнення цієї мети потрібно було вирішити цілу низку завдань, а саме: провести структурні зміни педагогічної практики; створити систему спеціальних практик, яка б охоплювала студентів I - V курсів і носила неперервний, послідовний і цілеспрямований характер; забезпечити різні види практики активними формами практичної діяльності та ділове спілкування студентів з учнями; знайти збалансоване співвідношення кількості годин, які виділяються на теоретичне та

практичне навчання; забезпечити емоційне сприйняття та інтерпретацію музичних творів, що вестиме до якісних змін особистості майбутнього вчителя музики.

З метою об'єктивного виявлення впливу нової системи практики на формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики в контрольних групах здійснювалося практичне навчання студентів за діючою системою практики. Причому, в експериментальних і контрольних групах була однакова кількість студентів з високим та середнім рівнем сформованості педагогічної культури.

Особливістю нової системи навчання студентів було те, що вона мала наскрізну побудову змісту і форм практичного навчання студентів музично-педагогічного факультету і реалізувалася протягом усього періоду їх навчання у вузі з урахуванням розроблених принципів. Всі види практики взаємодіяли у процесі професійно-педагогічної підготовки студента і ґрунтувались на вміннях та навичках, набутих в умовах теоретично-практичної підготовки у вузі і школі.

Запропонована структура практичного навчання як засобу управління всіма видами педагогічної практики, передбачала поетапне формування конкретних умінь і навичок, передбачених кожним видом спеціальної практики. Дано загальну характеристику запропонованих видів практики, покажемо їх місце у загальній системі та визначимо терміни проведення.

Л е к т о р с ь к о - в и к о н а в с ь к а п р а к т и к а .
Вже з другого семестру студенти включалися в практичну діяльність. Під керівництвом викладача з основного інструменту вони готували лекції-концерти для учнів початкових класів. У третьому семестрі за запропонованими темами готували лекції-концерти для учнів 4-6 класів, а в четвертому семестрі - для учнів старших класів. Виступаючи перед різними віковими групами дітей, студенти набували практичних навичок інформаційно-емоційного впливу на аудиторію засобами музики, а також умінь застосовувати знання з історії музики, аналізу та інтерпретації музичних творів тощо.

Концертмейстерська практика. Метою концертмейстерської практики була активізація педагогічного спілкування студентів з учнями молодших класів у процесі сумісної підготовки і проведення позакласних музичних заходів. Цей вид практики впроваджувався у навчальний процес у III-IV семестрах. В центрі уваги знаходилося набуття практичних навичок концертмейстерської роботи, необхідних вчителю музики /акомпонування, транспонування, підбір по слуху, читання з листа та ін./.

Кожний студент закріплювався за конкретним класом початкової школи як помічник класовода й готував з дітьми музичні заходи: розігрувалися музичні сценки, розучувалися пісні, танці. Ставлення студентів до цієї роботи принципово змінювалося, вони відчували себе потрібними у школі.

Вокальна практика проводилася протягом V-VI семестрів. Цей вид практичної діяльності передбачав вокальну роботу з дітьми: розвиток вокальних навичок у дітей, наділених слабким музичним слухом та інтонацією; робота з обдарованими дітьми, підготовка учнів до концертів та позакласних виховних заходів; створення вокального ансамблю з елементами двоголосого співу.

Виховна практика на відміну від попередніх видів практик, що проводилися в умовах школи, здійснювалася на базі літніх дитячих таборів відпочинку. У процесі виховної роботи студенти набували навичок організації й керівництва дитячим колективом, готували та організовували різноманітні види виховних заходів в цікавих і доступних для дітей формах.

Диригентсько-хорова практика, під час якої студенти закріплювалися за класами і впродовж двох років готували хорový колектив, з яким виходили на державний екзамен з диригування. Цей вид практики проводився у VII-X семестрах. Мета диригентсько-хорової практики - набуття студентом умінь та навичок з організації дитячого хорového колективу, вміння вести репетиційну роботу, розвиток внутрішнього слуху, засвоєння шкільного хорového репертуару.

Навчально-виховна практика проводилася у VII-X семестрах. Практиканти працювали у школі в якості вчителя музики /IV курс - в 1-4 класах; V курс - в 5-8 класах/. Навчально-виховна практика сконцентрувала в собі всю попередню практичну діяльність студентів. Студенти оволодівали різноманітними вміннями та навичками, застосовували знання з педагогіки, психології, методики музичного виховання. Використовували досвід, набутий на попередніх практиках.

Детально завдання і зміст кожного виду практики викладені у відповідному розділі дисертації. Теоретичне забезпечення спеціальних практик відбувалося на основі нині діючих навчальних планів. Основні зміни стосувалися структури і змісту педагогічної практики (див. табл.1).

Таблиця 1.

Структурні зміни педагогічної практики.

Діюча практика		Запропонована практика		
№	Назва практики	семестр	№Назва практики	семестр
1.	Суспільно-педагогічна	I-VI	1. Лекторсько-виконавська	II-IV
			2. Концертмейстерська	III, IV
			3. Вокальна	V, VI
2.	Практика у дитячих літніх таборих відпочинку	VI	4. Виховна	VI
			5. Диригентсько-хорова	VII-X
3.	Навчально-виховна	VII-X	6. Навчально-виховна	VII-X

Структурні зміни педагогічної практики та впровадження системи спеціальних практик суттєво покращили якість теоретичної і практичної підготовки студентів за рахунок факторів, поданих в табл.2.

Таблиця 2.

Порівняння діючої та запропонованої системи практик.

№ Фактори, що порівнюються	Діюча практика	Запропонована практика
1. Тривалість практичного навчання (активні форми)	2 роки	5 років
2. Рівномірність та поступовість процесу	стрибко-подібно	рівномірно та поступово
3. Конкретність та активність		

практичної діяльності:		
3.1. на I-III курсах	не проводиться	проводиться
3.2. на IV-V курсах	має місце	має місце
4. Посилення дії діагностичної функції педагогічної практики	на 4 курсі	на 2-3 курсах
5. Частота контакту з дитячим колективом:		
5.1. I-III курси	1-2 рази на рік	1 раз на тиждень протягом року
5.2. IV-V курси	1.5 місяця на рік	2 рази на тиждень протягом року
6. Можливість ефективного використання часу, відведеного на практичне навчання на 4-5 курсах	50%	100%
7. Ставлення працівників шкіл до практики студентів	байдуже	зацікавлене

В кінці експерименту був проведений контрольний зріз етапу сформованості педагогічної культури студентів випускних курсів (контрольні і експериментальні групи). Зміни рівнів показані на табл.3.

Таблиця 3.

Зміни рівнів педагогічної культури майбутнього вчителя музики в результаті проведення дослідницько-експериментальної роботи.

З Р І З И \ Р І В Н І		Високий	Середній	Низький
I зріз	(вихідний)	12,8%	38,7%	48,5%
II зріз	(контрольні групи)	15,7%	46,2%	38,0%
	експерим. групи	38,7%	45,5%	16,2%

До високого та середнього рівня прояву педагогічної культури у контрольних групах віднесено 61,9% студентів. Студенти цих рівнів в експериментальній групі становили 84,2%.

Динаміці розвитку основних елементів педагогічної культури сприяли структурні зміни педагогічної практики, які дали можливість протягом усього періоду навчання студентів професійно контактувати з учнями та вчителями музики, виробляти комплекс умінь, які розвивалися і переносилися на кожний новий вид практичної роботи студентів.

Під впливом цього суттєво змінився соціально-психологічний портрет студентів як майбутніх вчителів музики. Більш динамічними стали процеси ситуативної актуалізації

теоретичних знань з різних галузей музичної підготовки, що проявилось у всіх видах практичної роботи з учнями. Скутість та стриманість з елементами замкненості і неповноти у стосунках з дітьми замінилися емоційною контактністю, спільним естетичним переживанням при сприйнятті інтерпретації музичних творів. Помітні зміни відбулися у сфері самооцінки, ставленні до професійної діяльності.

З великим натхненням та ентузіазмом з елементами конкурсності студенти організували різні форми позакласної роботи з дітьми. У 12 школах було організовано музичні лекторії, 612 дітей стали займатися вокалом під керівництвом студентів. Було створено 67 дитячих хорових колективів.

Кожний вид практики залишив помітний професійний слід у структурі педагогічної культури студентів - майбутніх вчителів музики. Це відзначали і оцінювали викладачі кафедр, шкільні вчителі музики. Це помічали і самі студенти, які з великим задоволенням і професійним обов'язком поспішали до дітей, які їх чекали.

В И С Н О В К И

1. На підставі аналізу літератури, вивчення педагогічного досвіду, виявлено та розкрито особливості розвитку різноманітних форм практичного навчання на різних історичних етапах підготовки педагогічних кадрів в Україні. Історичний екскурс показав, що педагогічна практика у вітчизняних навчальних закладах, як правило розглядалася у нерозривній єдності з теоретичними формами навчання. Всілякі спроби відірвати теорію від практики, або практику від теорії оберталися негативними результатами в підготовці молодих фахівців. Вивчення досвіду засвідчує про необхідність посилення ролі педагогічної практики у культуротворчому процесі та професійній підготовці вчителів.

Вивчення сучасних вітчизняних та зарубіжних концепцій педагогічної культури вчителя дало змогу виділити в її структурі такі компоненти:

- любов та гуманне ставлення до дитини;
- здатність до духовної, педагогічної та професійної діяльності;
- особистісна культура майбутнього вчителя;
- професійно - педагогічні знання, вміння та навички.

Основні положення концепції практичного навчання, наближеного за змістом до майбутньої професійної діяльності, характеризуються потребами ринку праці, задоволенням потреб людини у навчанні, розвитку її соціальної ініціативи й відповідальності. У сучасних соціально - економічних умовах неперервне практичне навчання в умовах вищого навчального педагогічного закладу вимагає структурної перебудови з урахуванням реальних потреб загальноосвітньої школи.

2. Теоретичне обґрунтування мети, змісту, форм реалізації неперервного практичного навчання наближеного за змістом до майбутньої професійної діяльності, його організації вимагають врахування принципів неперервності, цілеспрямованості, наступності, обліку результатів індивідуального розвитку. Пошук шляхів реалізації концепції з урахуванням особливостей музично - педагогічного профілю, гіпотетично привів до необхідності розробити нову структуру практичного навчання студентів-музикантів та систему спеціальних практик, спрямовану на формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

3. Теоретичне обґрунтування моделі підготовки вчителя музики до професійно-педагогічної діяльності здійснювалося на основі врахування особливостей професійно - педагогічної діяльності вчителя музики та принципу приведення форм практичного навчання у відповідність до видів професійної діяльності /див. мал.1/. В основу моделі професійно - педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики покладено взаємодію трьох суб'єктів /викладача - студента - учня/, а також види спеціальних практик, здатні забезпечити набуття і розвиток вмінь та навичок із кожного виду професійно - педагогічної діяльності вчителя музики. Залежно від змісту діяльності та складності вмінь та навичок визначено послідовність та терміни проведення означених практик.

4. На основі узагальнення результатів дослідження доведено, що формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики може здійснюватися на основі організації цілеспрямованої професійно - педагогічної діяльності в процесі спеціальної практичної підготовки.

Формування педагогічної культури засобами спеціальних практик в умовах музично - педагогічного факультету дозволило розробити нову структуру педагогічної практики, яка включала такі види діяльності: лекторсько - виконавську, концертмейстерську, вокальну, виховну, диригентсько - хорову та навчально - виховну.

5. Педагогічна культура і професійно - педагогічна діяльність діалектично пов'язані явища. Педагогічна культура майбутнього вчителя музики є результатом якісної професійно - педагогічної діяльності, що залежить від особистісної культури майбутнього вчителя, (його духовного розвитку, рівня сформованості професійно - педагогічних знань, вмінь, навичок, а також здібностей та ставлення до педагогічної діяльності). Можна стверджувати, що в діяльності формується педагогічна культура, відбувається перетворення як майбутнього вчителя, так і учня. Професійно-педагогічна діяльність виступає важливим засобом формування педагогічної культури.

6. Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу про те, що рівень педагогічної культури майбутніх вчителів музики можна значно підвищити за умов: структурної перебудови практичного навчання, впровадження цілісної системи спеціальних прак-

тик, яка включатиме активні форми практичної діяльності студентів від першого до останнього курсів; коли побудову і реалізацію системи спеціальних практик здійснювати на основі принципів неперервності, поступовості, послідовності, цілеспрямованості; професійно - педагогічні знання переводити на мову практичних дій та застосовувати їх в умовах спілкування з дитячим колективом; забезпечувати поєднання розвитку інтелектуальної та емоційної сфер майбутнього вчителя музики.

7. Впровадження означених практик у навчальний процес музично - педагогічного факультету, сприяло - рівномірності та поступовості у набутті практикантами професійно - педагогічних вмінь та навичок, а також більш ефективному використанню часу, відведеного на практичне навчання; виявленню на початкових етапах навчання професійної здатності студентів до майбутньої діяльності / обдарованість, ставлення до праці вчителя, почуття любові до дитини, вміння впливати на розвиток дитини та ін. /; зміні пріоритетів у навчанні студентів - від індивідуального успіху до успіху у розвитку учнів закріплених за практикантом; формуванню не лише професійно - педагогічних знань, вмінь та навичок, але й педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

8. Проведена експериментальна робота дозволила висвітлити найбільш перспективні напрями подальшого вдосконалення педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Діагностична частина експерименту показала, що наявні у студентів потенційні можливості, не повною мірою використовуються в умовах навчального процесу у вузі. Особливо це стосується емоційного забезпечення професійно - педагогічної діяльності, сформованості професійно - педагогічних вмінь і навичок, а також сформованості самооцінки своєї діяльності, що спонукало нас звернути особливу увагу саме на ці напрями в роботі по формуванню педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Формуючий експеримент дозволив довести, що структурні зміни педагогічної практики, які полягали у створенні системи спеціальних практик, що носили неперервний, поступовий, послідовий, цілеспрямований характер та забезпечували студентів активними формами практичної діяльності у процесі спілкування з дітьми, суттєво вплинули на зростання рівня сформованості педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Одержані результати дали можливість стверджувати, що завдяки активізації інтелектуального та емоційного забезпечення професійно - педагогічної діяльності, а також підвищення рівнів сформованості професійно - педагогічних вмінь і навичок та самооцінки своєї діяльності вдалося значно підвищити ефективність процесу формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Проведене дослідження дозволило сформулювати ряд проблем, які вимагають розв'язання. Зокрема йдеться про:

- доцільність більш активного використання у процесі формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики національної спадщини українського народу;

- необхідність системи розроблення вправ та завдань, виконання яких сприяло б вдосконаленню професійно-педагогічних знань та навичок майбутнього педагога, закріпленню певних звичок, норм поведінки, дій як реакцій на конкретні ситуації;

- доцільність більш активного використання у вихованні майбутніх учителів музики різних видів мистецтва;

- вдосконалення прямих та зворотніх зв'язків триади "духовна культура - мистецтво - педагогічна діяльність";

- розроблення нових початкових планів і програм з урахуванням збільшеної частки практичної підготовки майбутніх учителів.

Ці та інші проблеми можуть стати предметом подальших досліджень.

МОНОГРАФІЯ

1. Букач М.М. Формування педагогічної культури вчителя музики у процесі спеціальних практик: Монографія/За ред. Р.І.Хмельж.- Олеса:Логос, 1996.- 12,61 др.арк.

СТАТТІ У НАУКОВИХ ЗБІРКАХ І ЖУРНАЛАХ

1. Букач М.М. Организация педагогической практики на музыкально-педагогическом факультете //Музыка в школе.- 1990.- № 3.- С.25-27.-0,5 др.арк.

2. Букач М.М. Процес, що не обмежується навчанням //Рідна школа.- 1995.- № 9.- С.51-53.-0,6 др.арк.

3. Букач М.М. Система спеціальних практик в умовах музично-педагогічного факультету //Початкова школа.- 1995.- № 10-11.- С.30-37.-0,7 др.арк.

4. Букач М.М. Педагогічна культура вчителя - проблема, яка потребує вирішення //Рідна школа.-1997.- № 3.-С.54-56. -0,5 др.арк.

5. Букач М.М. Що робити і як. //Рідна школа.- 1997.- №7-8.-С.76-77.-0,4 др.арк.

6. Букач М.М. Вокально-виховна робота в початковій школі //Початкова школа.- 1996.- № 11.-С.43-47. -0,6 др.арк.

7. Букач М.М. Творчість, яка живить духовну культуру дитини//Наша школа.- 1997.- № 1-2.- С.38-43. -0,5 др.арк.

8. Букач М.М. Внесок одеських вчених у розбудову практичних форм навчання //Наша школа, 1997.- № 3.-С.10-12. -0,4 др.арк.
9. Букач М.М.Проблеми методики вокально-виховної роботи в початкових класах //Актуальні проблеми розбудови національної освіти.-Київ-Херсон: Херсонський педагогічний університет, Міністерство Освіти України, 1997.-ч.2.-С.31-38. -0,3 др.арк.
10. Букач М.М.Практика у формуванні майбутнього вчителя музики//Рідна школа.-1997.- № 12.-С.64-66. -0,5 др.арк.
11. Букач М.М.Виховання духовності засобами мистецтв у релігійній філософії Сходу//Наша школа.-1998.- № 1.-С.15-19. -0,4 др.арк.
12. Букач М.М.Виховання засобами дитячого колективу /Практичні поради молодому вихователю//Наша школа.-1998.- № 2.- С.16-20. -0,4 др.арк.
13. Букач М.М.Культура як сутнісна характеристика діяльності//Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-1998.- № 2.-С.102-105. -0,3 др.арк.
14. Букач М.М.Культура як умова та засіб формування особистості.//Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-1998.- № 3.-С.100-103. -0,3 др.арк.
15. Букач М.М.Вплив мистецтва на формування педагогічної культури вчителя//Наша школа.-1999.- № 1.-С.57-60.-0,4 др.арк.
16. Букач М.М.Збираючись у похід//Фізкультура в школі.-1999.- № 1.-С.26-29.-0,6 др.арк.
17. Букач М.М.Культура та емоції//Наша школа.-1999.- № 2.-С.21-24.-0,5 др.арк.
18. Букач М.М.Умови підвищення виховних можливостей дитячої праці //Трудова підготовка в закладах освіти,-1999.- № 3.-С.21-23.-0,5 др.арк.
19. Букач М.М.Виховна робота майбутнього вчителя музики у дитячому таборі відпочинку //Рідна школа.-1999.-№7.-С.45-47.-0,5 др.арк.

Анотація

Букач М.М. Формування педагогічної культури вчителя музики у процесі професійної підготовки (на матеріалі спеціальних практик). Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук, 13.00.01.-Теорія і історія педагогіки. Національний педагогічний університет ім.М.П.Драгманова, м.Київ, 1999.

Педагогічна культура - це якісна характеристика педагогічної діяльності, сутність якої полягає у вихованні інтелектуальної та емоційної сфер, у формуванні духовної культури майбутнього вчителя. Педагогічна культура формується в процесі професійно-педагогічної діяльності, яка здійснюється за допомогою системи спеціально організованих практик.

За допомогою практичної діяльності педагогічна культура здатна стати важливою умовою перетворювального впливу на особистість. Характерною особливістю практики у культуротворчому процесі є її здатність об'єднувати духовне та матеріальне виробництво. Доведено, що дотримання закономірностей формування педагогічної культури у процесі проходження студентами практики, сприяє підвищенню якості підготовки майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: педагогічна культура, педагогічна діяльність, педагогічна практика, спеціальна практика, професійно-педагогічні вміння та навички.

Анотація

БУКАЧ Н.Н. Формирование педагогической культуры учителя музыки в процессе профессиональной подготовки (на материале специальных практик). Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук, 13.00.01 – теория и история педагогики. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, г.Киев, 1999.

Диссертация содержит исследование проблемы формирования педагогической культуры будущего учителя музыки в процессе педагогической практики. Определены и сформулированы такие исторически установленные традиции высшего педагогического образования, которые являются актуальными и сегодня: ориентация на духовное развитие личности; формирование средствами практического обучения гуманистической позиции учителя; использование в педагогической деятельности основных видов музыкального искусства; изучение основ национальной культуры.

Проанализированы современные концепции формирования педагогической культуры и развития практических форм обучения. Проведен историко-педагогический анализ развития педагогических практик в высших учебных заведениях Украины. Теоретически обоснована концепция формирования педагогической культуры будущего учителя музыки в процессе практического обучения.

Педагогическая культура – это качественная характеристика педагогической деятельности, сущность которой состоит в воспитании интеллектуальной и эмоциональной сфер, в формировании духовной культуры будущего учителя. Педагогическая культура учителя музыки имеет свою специфику, которая заключается в овладении музыкальным искусством и использовании его в духовном воспитании детей. Музыка непосредственно обращена в душу человека. Через музыку наиболее интенсивно формируются эстетические вкусы, чувства и идеалы личности. Музыка способна активизировать эмоции, стимулировать деятельность, культурно-творческие процессы. Эмоции и деятельность выступают составляющими личностной культуры педагога и являются связующим звеном, которое объединяет внут-

ренzio и внешне формы существования педагогической культуры. С этой точки зрения культура выступает как сконцентрированная эмоционально-мыслительная деятельность, которая через творческую активность педагога приобретает духовное или материальное оформление.

Основное внимание уделяется профессионально-педагогической деятельности. Педагогическая культура и профессионально-педагогическая деятельность взаимосвязанные и взаимообусловленные явления. Доказано, что наиболее успешно педагогическая культура формируется в процессе профессионально-педагогической деятельности. Ввиду важности данного положения в диссертации обоснована структура педагогической деятельности и разработана теоретическая модель подготовки будущих учителей музыки к профессионально-педагогической деятельности в условиях общеобразовательной школы. Основу модели составляют такие виды специальных практик: лекторско-исполнительская, концертмейстерская, вокальная, воспитательная, дирижерско-хоровая и учебно-воспитательная.

Так как педагогическая практика является одним из видов профессионально-педагогической деятельности, то она выступает средством формирования педагогической культуры будущего учителя музыки. Процесс формирования педагогической культуры осуществляется при помощи системы специально организованных практик. Система поэтапной разнопрофильной музыкально-педагогической практики построена таким образом, что каждый последующий вид практики есть логическим продолжением предыдущего, основывается на уже приобретенных знаниях, умениях и навыках, и имеет тенденцию к динамическому увеличению части самостоятельной работы студентов на каждом новом этапе практического обучения. Предложенная структура практического обучения является средством управления всеми видами педагогической практики.

Проанализированы причины, которые мешают эффективному внедрению практических форм обучения в высших учебных заведениях и внесены предложения призванные повысить уровень подготовки практикантов к профессионально-педагогической деятельности в условиях общеобразовательной школы. Экспериментально проверено эффективность предложенной системы специальных практик в решении проблемы формирования педагогической культуры будущего учителя музыка. Основные результаты внедрены в практику деятельности в высших педагогических заведениях.

Характерной особенностью практики в культуротворческом процессе есть ее способность объединять духовное и материальное производство. Соблюдение закономерностей формирования педагогической культуры в процессе прохождения студентами специальных практик, способствует качественному повышению подготовки будущих учителей музыки.

Ключевые слова: педагогическая культура, педагогическая деятельность, педагогическая практика, специальная практика, профессионально-педагогические умения и навыки.

Annotation

Bukach N.N. Pedagogical Culture Formation of a Teacher of Music in Course of Professionalizing /Special practical stuff was used/. Theses for competition for Doctor of Pedagogical Sciences Degree, 13.00.01 - Theory and History of Pedagogy. Ukrainian State Pedagogical University after M.P.Dragomanova, Kyiv, 1997.

Pedagogical culture is a quality characteristics of pedagogical activity. The essence of which consists of intellectual and emotional sphere bringing up, formation of spiritual culture of a future teacher. Pedagogical culture is being formed in the course of professional - pedagogical activity realized by means of a system of specially organized practices. Through practical activity pedagogical culture can become an important condition of reformational influence on personality. A typical feature of practice in the process of culture is its ability to unite spiritual and material spheres. It has been stated that observance of regularity of pedagogical culture formation in the course of students practical work, is in favour of quality increase of a future teacher of music training.

Key words: pedagogical culture, pedagogical activity, pedagogical practice, professional-pedagogical skills and habits.

Підписано до друку 8.09 99 . Формат 60x84/16
Зам. 288 Наклад 100 прим.
Віддруковано з оригіналів.

Друкарня
Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
м. Київ, ☎ (044) 221-99-26